

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

УДК 141.4

Деніско Л.М., Мошинська О.Ю.

ХРИСТИЯНСЬКІ ГУМАНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ Г.С. СКОВОРОДИ У ПРОСТОРІ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються питання про місце гуманізму в умовах техногенної цивілізації. Доводиться, що християнські гуманістичні погляди Г.С. Сковороди залишаються актуальними в умовах трансформації людських цінностей, самої людини. Підкреслюється, що проблема гуманізму загострилась у зв'язку з появою робота, комп'ютера, Інтернету, віртуальної реальності, клонування і т. ін. Відбувається трансформація гуманізму в його класичному розумінні, висовується як його альтернатива – трансгуманізм.

Ключові слова: гуманізм, техногенна цивілізація, антигуманізм, трансгуманізм, суспільство Г.С. Сковорода.

В статье рассматриваются вопросы о месте гуманизма в условиях техногенной цивилизации. Показано, что христианские гуманистические взгляды Г.С. Сковороды остаются актуальными в условиях трансформации человеческих ценностей самого человека. Подчеркивается, что проблема гуманизма обострилась в связи с появлением робота, компьютера, Интернета, виртуальной реальности, клонирования и т.д. Происходит трансформация гуманизма в его классическом понимании, выдвигается его альтернатива – трансгуманизм.

Ключевые слова: гуманизм, техногенная цивилизация, антигуманизм, трансгуманизм, общество Г.С. Сковороды.

The article deals with the questions of the place of humanism under the conditions set by the anthropogenic civilization. It is shown that H.S. Skovoroda's Christian and humanistic views are still topical under the conditions of the transformation of human values of people themselves. It's emphasized that the problem of humanism has become more acute because of the appearance of a robot, a computer, the Internet, virtual reality, cloning, etc. The transformation of the humanism in its classical understanding takes place, its alternative, transhumanism comes to the fore.

Keywords: humanism, technological civilization, antihumanism, transhumanism, H. S. Skovoroda society.

До філософської скарбниці Г.С. Сковороди звертались і звертаються науковці з різних напрямків гуманітарної науки, відбуваються наукові конференції як на Україні, так і за кордоном. Відбувається ідеологічно неупереджена інтерпретація і розуміння його думки і текстів. У вітчизняному інтелектуальному просторі до спадщини Г.С. Сковороди звертались М. Попович, В. Табачковський, О. Кривуля, С. Заветний, І. Карпенко, Л. Ушкалов, В. Вандишев, Г. Шевельов, М. Шлемкевич, І. Іваньо, А. Ніженець і т. ін. Вони продовжують традиції дослідження творчості Г.С. Сковороди, які були започатковані І. Вернетом, Г. де Кальве, І. Срезневським, Д. Багалієм, В. Ерном, Д. Чижевським, М. Ковалинським, М. Сумцовим.

В ситуації техногенної цивілізації актуалізувалось питання людини, її буття, її подальшого існування, виникли дихотомії гуманізм-антигуманізм, гуманізм-трансгуманізм, людина-надлюдина, духовність-бездуховність. Розгляд цих питань в контексті християнських гуманістичних поглядів Г.С. Сковороди становить мету статті.

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

Г.С. Сковороду відносять, без сумніву, до славетної кагорти великих гуманістів. Його гуманізм спрямований, перш за все, на вдосконалення людини, на розвиток її другої, божественної, душевної натури. Вдосконалення людини філософ-гуманіст пов'язує із самовдосконаленням, щастям, сродною працею, необхідністю пізнання самого себе, повагою до знань, до шанування людей і т.д. Усі його моральні настанови, його моральні максими знаходяться безпосередньо в контексті християнства. Гуманізм Г. Сковороди своїм корінням тяжіє до Нагорної проповіді.

Відродження гуманістичних цінностей християнства є одним з найважливіших завдань, що стоїть перед людством в умовах техногенної цивілізації. Вчені і богослови, педагоги і філософи, соціологи і юристи стурбовані кризою духовності людини, її моральною нестійкістю в наш час, тим, що мораль як цінність відведена на останнє місце в системі цінностей і пріоритетів сучасної людини, що критерієм оцінки визначення людини є технічний, економічно-фінансовий результат. Ось чому відродження християнських традицій гуманізму – це є відродження християнського гуманізму Г. Сковороди.

Прийняття християнських цінностей, їх модифікація історично зазнавала змін. Саме про це йшла мова на Міжнародній науковій конференції «Християнство та тоталітарні виклики ХХ сторіччя» в Німеччині у 2000 році. Доповідачі на конференції підкреслювали, що головною ідеєю, метою та постановою, починаючи з Новітнього часу і до сьогодні є початкова потреба звільнити людину. Звільнити її від залежності від зовнішніх сил, створити умови для її творчої самовизначеності. Але ці процеси неможливі без пізнання людиною навколишнього світу; природного, соціального середовища і самої себе. В сковородинівській інтерпретації теза «Пізнай самого себе» набуває гострої соціальної значущості.

Митрополит Харківський і Богодухівський Никодим на сторінках часопису «Віра і Розум» у 2000 році зазначив, що християнство повинно визначити своє ставлення до досить гострих і складних питань, із багатьма з них християнству не доводилося раніше мати справу. Людство не усвідомлює в повній мірі того, що гуманістична мораль – невід'ємна частка буття людини і соціуму. Суспільство зіткнулось із досить серйозною проблемою планетарного масштабу – виродженням духовності. В техногенній цивілізаціях не спрацьовують механізми, засоби та шляхи відродження та повернення моральних устоїв, які людство створило раніше [2, с. 7-8].

Цікава в цьому контексті заява Т. Джауелл, державного секретаря з культури Англії. Він наголосив на наступному: Англії у середині ХХ століття необхідно було побороти п'ять «велетнів матеріальної злиденності – бідність, хвороби, неосвіченість, запустіння та бездіяльність. Але вже на початку наступного століття, коли Англія стала значно багатшою, прийшов час, і відповідно, розуміння неминучості та необхідності подолати, побороти шостого «велетня» - духовну злиденність, яка призвела до загрози у справі вирвати людей із матеріальної злиденності [4, с. 5].

Всупереч християнину як синоніму моральної людини в ситуації техногенної цивілізації виникає тип людини – антихристиянина, яку не так можна зразу розпізнати. Аналогія: Гітлер та Сталін – християни чи анти- християни – стала, на жаль, реальністю. Творці Чорнобильського атомного реактора, свідомі про його незавершеність – християни чи антихристияни? Колишні партійні лідери, а зараз «нові руські», «нові українці», проголошуючи так звані «нові цінності», хто вони? Християнин та анти християнин у даному контексті – метафори моральності та анти моральності.

Заслуговують на увагу щодо аналізу гуманізму, його сутності у наш час думки М. Мамардашвілі. Аналізуючи моральну свідомість, він висунув тезу про принципи трьох «К» (перше К. – К. Декарт, друге К. - К. Кант, третє К – К. Кафка). На думку

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

філософа, бути людиною – значить бути моральним, жити постійною напругою свідомості, духу. Саме в цьому сенсі він говорить про працю життя. І тут ми вбачаємо перегук з ідеями Г. Сковороди. Ось чому, коли людина не робить того, до чого має здібності (і про це теж у Г. Сковороди,) вона не може здійснитися як людина, з'являється, за терміном М. Мамардашвілі, «чорна дірка», яка наповнюється нігілізмом. А в результаті настає «антропологічна катастрофа», загибель цивілізації, втрата людяності, «расчеловечивание». Звернемо на це увагу. Мова йде про наступ гуманістичної катастрофи. Цей процес має ще один напрямок. На думку М. Мамардашвілі, багато людей починають бачити головний сенс свого життя і буття в нескінченному надбанні, накопиченні, примноженні нікчемних блискучих іграшок, а не в зосередженому творінні душі своєї. Замість заповіді Христа: «возлюби ближнього, как самого себя» в суспільній свідомості з цинізмом проголошується принцип «кожен сам собі ближній». Замість християнського заклику до відповідальності кожного перед Богом і світом проголошується егоцентризм, який все вимірює лише власним «Я».

Сьогодні в контексті гуманізму актуальною стає тема «Християнство після Освенціму». В працях дослідників все більше і більше робиться наголос, що порівняння «цивілізаційно-культурного центризма, євро-центризма, християноцентризма» досить легко приводить до потурання страхітливим злочинам проти людяності. Таким феноменом став для людства «Освенцім». Світова спільнота стурбована поверненням Освенціму в наш час у нових формах. Сучасна реальність продемонструвала багатоманітність «спокусою Освенціму»: міжнародний тероризм, міжрегіональні війни. «Спокуса Освенціму» окремих кіл вирішувати, що є справжнє життя і хто має право на життя. Спокусу, що призвела до Освенціму, як вважає німецький теолог П. Елен, можна зрозуміти лише з релігійної точки зору: щоб подібно Богу судити, що є справжнє життя людини. А для того, щоб протистояти такій спокусі, необхідна релігійна віра – віра в те, що Бог присутній у кожній людині. Віра, образ Божий – це та константа, без якої філософи, економісти, психологи, соціологи, вчені не в змозі вирішити сучасні моральні проблеми. Спокуса Освенцімом обумовлена також результатом людської гордині, що взяла на себе право, подібно до Бога, вирішувати, що є людина, вирішувати, що є добро і зло [7, 10-16].

Поза людиною неможливо знайти вихід із кризових ситуацій, що характерні для сучасного суспільства. Це справедливе твердження потребує, на думку Митрополита Никодима, сутнісного уточнення: «потрібна не просто людина, а нова людина, а такою вона може стати лише у Христі» [2, с. 7-8].

Перехідний період у країнах СНГ, криза моралі, криза економіки, криза системи цінностей стали тими обставинами, що відсунули дослідження феномену гуманізму із актуальних дослідницьких стратегій, але початок ХХІ століття став початком його нового етапу дослідження. Висунута концепція «перевідкриття гуманізму». Найбільш значною у цьому процесі є робота Інституту філософії АН України «Гуманізм: современные интерпретации и перспективы». Нове розуміння і бачення гуманізму вбачається як процес подолання раціоцентризму класичної моделі, що базується на впевненості людини в його здібності абсолютно довільно здійснювати будь-які глобальні проекти перебудови світу, який опинився однобічним і обмеженим. Відбулося ціннісне розмежування людства, яке виявило себе в таких аксіологічних концепціях, як абсолютизація цінності свідомості окремих соціальних груп по расово-національній, соціально-класовій або релігійно-конфесійній спільності.

Загострилася проблема гуманізму у зв'язку з появою роботи, комп'ютера, Інтернету. Вчені ставлять запитання, які пропонував ще М. Вербер, але які на початку ХХІ століття набули нового виміру: чи не з'явився вік механічного окістіння, наповнений судомними потугами людей повірити у свою значущість? Перехід до

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

техногенної цивілізації оцінюється як криза гуманізму, вона з'являється тоді, коли суспільство перестає бути виключно людським і перетворюється в людяно-машинне, тобто з того моменту, коли починає зміщувати не лише фізичну, але й інтелектуальну силу людини. З'являється тип людини ринково-технологічної епохи, яку характеризують як людину без цінностей. Останні слова розкривають трагедію техногенного суспільства, оскільки саме в ньому відбувається втрата гуманістичного та духовного виміру світу, втрата цінності людини.

На відміну від класичного, традиційного розуміння гуманізму як любові до людини у різних його виявах і який був притаманний Г.С. Сковороді, з'явився трансгуманізм. Як вважають В. Лук'янець і О. Соболю «на відміну від традиційного гуманізму, «трансгуманізм» - це любов до іншої людини, яка ще має бути виникнути внаслідок практики використання гуманотехнологій. «Трансгуманізм» - це любов не до «ближнього», а до «дальнього» тобто до генетично модифікованої людини (до постлюдини, до транслюдини, Homo synertechologia). Така людина, хоча і є нащадком сучасної людини, але вона модифікована за допомогою гуманотехнологій до такого ступеня, що вже являє собою біологічний різновид відмінний від Homo sapiens'a [4, с. 153].

Техногенна цивілізація здійснює вплив на зв'язки людини з оточуючим світом, починаючи з поведінки і закінчуючи особистими діями. Активне використання людиною інформаційних технологій призводить до її де соціалізації, відчуження від суспільства. Деструктивний процес пов'язаний із втратою гуманістичної орієнтації не лише людиною але і людства в цілому.

В науковій літературі підкреслюється, що в умовах техногенної цивілізації на підставі віртуальної реальності, на підставі цифрових кодів відбувається порушення ієрархічного зв'язку між поколіннями, відбувається витіснення та зміщення уяв, символів та знаків, що формують ціннісну свідомість і фіксують спадкоємність поколінь.

Французький дослідник П. Вірілію зазначає, що в недалекому майбутньому «екран проти екрану, монітор домашнього комп'ютера та кінескоп телевізора стануть місцем боротьби за перевагу на загальному ринку сприйняття, з появою контролю над якими почнеться нова ера в етиці та естетиці [3, с. 89-90]. Це ті моральні та естетичні зрушення, які Ф. Фукуяма окреслив як «великий розрив», а П. Вірілію як «інформаційну бомбу, як стратегію обману».

Концепція гуманізму загострилася з проблемою клонування, що, на думку вчених, може призвести до нових майбутніх катастроф, створення каст людей, спеціально здатних для виконання певного кола функцій, отримання істинної «копії», котрі будуть живим сховищем донорських органів і тканин для генетичних «оригіналів», відтворення померлих геніїв чи лиходіїв і таке інше. Про негативні наслідки біотехнологій попереджає Ф. Фукуяма в праці «Наше постлюдинне майбутнє», говорячи, що неможливо порушувати єдності природи людини і заснованих на ній прав людини. В процесі біотехнологічної революції, на думку дослідника, відкриваються небачені можливості зміни природи людини – зміни можливо такої, що постає питання, яке майбутнє нас очікує: людське чи пост людське? Хто буде знаходитися поруч з нами: людина чи кіборг?

Дискусійними постають в контексті гуманізму питання евтаназії. Як можливо бажати смерті заради блага того, хто мусить померти? Чи є акти евтаназії морально виправданими, гуманними? Ці питання складні в моральному плані, і остаточної відповіді науковці, богослови, філософи, лікарі сьогодні дати не можуть.

В сучасному українському суспільстві спостерігається деформація моральних цінностей, яка має причини економічного характеру: економічна криза, перехід до

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

ринкових відносин, приватизація, первісне накопичення капіталу. В цій ситуації духовні цінності зневажаються, віддається перевага здобуттю матеріальних цінностей, те, що Г.С. Сковорода в свій час назвав «срібллюбством» як синонім духу наживи, користолюбства, зажерливості, влади грошей і речей. Мислитель вказував, що гонитва за багатством «роз'їдає» душу, призводить до духовної спустошеності, бездуховності. Сучасна українська людина мусить збагнути досить важливу і необхідну річ, що істинне щастя в помірному задоволенні матеріальних та духовних потреб, душевному спокої, прагненні дбати як про внутрішні потреби так і про загальнолюдські.

Криза духовності одна із рис сучасної техногенної цивілізації. Відбувається страта людяності: здатності розуміти людяність, красоту, здатність співчувати. В. Кутирьов аналізує цю тенденцію як економізм. Він зазначає, що сучасна формація стала такою, де істиною стає економізм, коли через призму рентабельності розглядається практично усе, що існує, економізм – соціально інституалізований егоїзм. Як наслідок – духовність витісняється на периферію життя, в філантропію, від неї залишаються пусті оболонки [6, с. 61].

Отже, наведені концепції розуміння гуманізму, запропоновані стратегії цього дослідження підтверджують, що людське життя є корпоративним, рішення сьогоденних проблем, що відкриті в своєму розмаху і значущі, повинні бути сумісним пошуком в рішенні глобальних проблем, які постали перед людством в ситуації техногенної цивілізації. І саме в цьому вбачається продовження і розвиток християнського бачення гуманізму, ідеї якого пронизують творчість Г.С. Сковороди.

Техногенна цивілізація з її величезними досягненнями і не менш вражаючими трагедіями створила і створює подалі можливості як для реалізації проектів справжнього гуманізму, так і для поглиблення дії кризових чинників, що ставлять під сумнів саме існування людства. Ці два аспекти були своєрідно означені в свій час Г.С. Сковородою. Вибір шляху стоїть за сучасною людиною і Людством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів у 2-х т. – К, 1973.
2. Вера и Рзум. 2000, № 1, с. 7-8.
3. Вирилио П. Информационная бомба: Стратегия обмана. / Пер с фр. – М., 2002.
4. Джауэлл Т. Культура и власть. // Государственная служба за рубежом. Управление культурой. Реф. Бюлетень № 5 (59)/ 2004, - М.: РАГС, 2003, с. 5.
5. Лукьянец В., Соболев О. Горизонты гуманитарии: проблема постчеловеческого будущего.//Філософія освіти. № 3(5)/ 2006, с. 153.
6. Кутирьов В.А. Духовность, эгоизм и «после» : драма взаимодействия.// Вопросы философии, 2001, № 8, с. 61.
7. Элен П. Освенцим и теология.//Вопросы философии. 2004, № 4, с.10-16.

Denisko L., Moshyn's'ka O. H.S. Skovoroda's Christian and Humanistic Views in the Space of Anthropogenic Civilization.